

РЕЦЕНЗІЇ

Нові видання з історії Слобідської України // [Чорний Д. М. Історія Слобідської України : підручник / Д. М. Чорний. – Х. : ХНУ імені В.Н. Каразіна, 2016. – 264 с.; Історія Слобідської України : хрестоматія / уклад. Д. М. Чорний. – Х. : Видавець Олександр Савчук, 2016. – 244 с.]

Підручник та хрестоматія, підготовлені зав. кафедрою українознавства Харківського національного університету імені В.Н. Каразіна, професором, доктором історичних наук Дмитром Миколайовичем Чорним, належать до актуальних в сучасному інтелектуальному просторі України та Слобожанщини текстів, адже через проведення комплексу реформ із децентралізації, збільшення прав регіонів, впровадження в Україні європейських принципів місцевого самоврядування увага до окремих областей та навіть їх окремих частин буде постійно зростати.

Обидві книги взаємодоповнюють одна одну і складаються зі вступу та дев'яти розділів. Підручник містить словник основних термінів та визначень (с. 234-242) та список джерел та літератури (с. 243-263). Вступ та кожний з розділів завершується питаннями та завданнями для самостійного контролю студентами набутих знань.

Виклад матеріалу в підручнику починається із характеристики ментальної географії умовного харків'янина, який народився і жив у другій половині ХХ ст., першій половині ХІХ ст. та у другій половині ХVІІ ст. (с.8-10), що дозволяє читачу легко адаптуватися до кола проблем, які постають при аналізі подій регіональної історії на значній історичній відстані. Такий підхід відповідає сучасним вимогам історіописання, акцентує увагу на людському вимірі подій на Слобожанщині. Автор дає пояснення базових понять: регіон, прикордонний регіон, порубіжжя, історичний регіон (с. 10-14). Заслуговує на повагу докладний історіографічний огляд літератури (с.15-24).

Підручник відзначається логічною і послідовною побудовою основного матеріалу. Розділ перший «Територія Слобожанщини у стародавні часи» розкриває природні та кліматичні умови в краї, особливості залюднення в стародавні часи, подає опис головних

археологічних культур та пам'яток від V-I тис. до н.е. до X-XIII ст. Окремі параграфи присвячені середньовічному місту Донець, перетворенню краю на «Дике поле». У другому розділі «Слобідська Україна в XIV – середині XVIII ст.» розкрито військово-стратегічне значення краю в XIV ст. – XVII ст., особливості масового заселення, специфіку соціально-станової структури населення, адміністративно-територіального устрою, військових формувань в регіоні, соціально-економічний розвиток та культурне життя Слобідської України.

Запропоновану структуру викладу матеріалу дотримано і в наступних розділах «Слобідська Україна в другій половині XVIII – першій половині XIX ст.», «Слобідська Україна в другій половині XIX – на початку XX ст.», «Слобожанщина в добу Першої світової війни та національно-демократичної революції в Україні», «Харківщина 1920–1930-х років», «Харківщина в роки Другої світової війни (1939–1945 рр.)», «Від відбудови до перебудови (друга половина XX ст.)» та «Харківщина в незалежній Україні: пошук нової ідентичності». Автором послідовно розкрито кілька аспектів регіональної історії, що мали виняткову вагу, а саме специфіку змін територіально-адміністративного устрою, еволюцію місцевого самоврядування, його взаємини із центральною владою, вплив Харківського національного університету на розвиток регіону. Вперше в навчальній літературі регіонознавчого характеру простежено динаміку соціальної структури населення, приділено увагу урбаністичним проблемам, побуту та повсякденному життю людей на різних історичних етапах.

На наш погляд цілком обґрунтованим є виклад в підручнику дискусійних проблем історії Слобожанщини, як то причини масового заселення краю (с. 41-42), обставини створення Харківського університету (с. 70-71), набуття Харковом статусу «Першої столиці» (с. 150-151).

Автор підручника дотримується балансу при викладі фактичного матеріалу із теоретичним, добре «вмонтовує» у текст характеристику діяльності провідних осіб, зокрема Г. Донець-Захаржевський, Г.С. Сковорода, Д.І. Багалій, І.І. Бакулін, С.О. Либа та ін. У книгах такого роду виключно важливим є оптимізація між загальноукраїнським, загальноросійським, загальнорадянським та місцевим матеріалом, що автором успішно вирішено. Зі сторінок підручника

видно, як поступово відбувалась еволюція місцевого суспільства від традиційного до модерного. Без політизації та упередженості розкрито такі гострі проблеми, як революція 1917-1920 рр., форсована індустріалізація та колективізація 1930-х рр., війна 1939-1945 рр. Вперше у навчальній літературі висвітлено матеріал про політичні партії, виборчі кампанії до Державних дум Російської імперії, на з'їзд народних депутатів СРСР, першого президента України.

Хрестоматія «Історія Слобідської України», підготовлена Д. М. Чорним, є першим навчальним посібником такого типу, в якому узагальнено подано документи з історії регіону від часів середньовіччя до сучасності.

Структура хрестоматії відповідає структурі та узгоджена концептуально із підручником з даної дисципліни. Кожний з розділів відкривається вступом, в якому стисло подано історичну характеристику періоду, відомості про авторів документів, визначено місце текстів, що друкуються, в загальній картині подій певного часу. В разі необхідності, після тексту документу автором подаються короткі словники із трактуванням маловідомих сучасному читачеві історичних термінів, понять, явищ. Завершується розділ запитаннями та завданнями для самостійного опрацювання студентами історичних джерел.

Зібрані автором хрестоматії тексти знайомлять читача із історичними документами різного типу: законодавчими актами, описами, статутами, газетними повідомленнями, мемуарами, статистичними матеріалами тощо, що дозволятиме студентам всебічно опанувати різні аспекти життя суспільства регіону. Позитивною рисою хрестоматії є публікація архівних документів харківської міської думи за 1917 р., щодо обговорення III Універсалу Української Центральної Ради та ставлення місцевого населення до скликання Українських установчих зборів, які вперше вводяться у науковий обіг (с. 152-157), таких малодоступних широкому читачеві документів, як «Наказ воєводам Богдану Бельському і Семену Алферьєву про зведення міста Царевоборисова 1600 року» (с. 19-31), народного переказу середини XIX ст. про заснування Харкова (с. 79-81), спогадів журналіста Є.М. Бабецького «Выход «Южного края» (страничка из истории местной печати)» (с. 135-142), перших офіційних повідомлень про оповіщення Харкова столицею УСРР в газеті «Вісті ВУЦВК» в 1923 р. (с. 175-178).

Разом із тим маємо зазначити, що, на наш погляд, у дев'ятому розділі підручника недостатньо персоніфіковано викладення матеріалу. Можливо, при подальшому опрацюванні та перевиданні підручника варто додати характеристики провідних місцевих політичних діячів. У словник можна включити пояснення деяких термінів, як то «дотація», «субвенція», «респондент», що полегшить читачу опанування матеріалу. Грунтовний список літератури та джерел (299 позицій) містить не лише монографії, збірники документів, але й брошури, статті, що мають значення для викладачів та науковців, але можуть викликати складнощі з їх пошуку у студентів. Вітаючи намагання автора-укладача хрестоматії подавати, по-можливості, повні тексти історичних документів, разом із тим маємо висловити міркування, що деякі з них – «Інструкція Слобідської Губернії Губернатору з Губернською і Провінціальними Канцеляріями. 6 Липня 1765 р.», Закон України «Про місцеве самоврядування в Україні» 2015 р. – дещо великі за обсягами і можуть викликати ускладнення для сприйняття студентами, особливо, молодших курсів. Та підкреслимо, що висловлені зауваження і побажання не впливають на високу оцінку видань.

Підручник та хрестоматія створені у відповідності до сучасних вимог щодо підготовки фахівців гуманітарного профілю та змісту навчальної програми дисципліни «Історія Слобідської України» нормативного та варіативного циклу освітньо-професійної програми підготовки за напрямками «соціологія», «політологія», «культурологія», «журналістика», «туризм», вперше розкривають з міждисциплінарних позицій, із використанням новітніх підходів, що опрацьовані в історії, соціології, культурології, політології, регіоналістиці, урбаністиці історію розвитку одного з історичних регіонів України від найдавніших часів до сучасності.

Ми вважаємо, що матеріали, представлені у підручнику та хрестоматії, можуть бути використані при викладанні курсів «Історія України», «Історія та культура України», «Історія української культури» для студентів всіх спеціальностей. Він буде корисним для учителів і учнів середніх навчальних закладів Харківщини та сусідніх регіонів, зокрема, Сумщини, Луганщини, а також широкого кола тих, хто прагне пізнати закономірності розвитку України в регіональному контексті.

Все сказане дозволяє вважати появу навчальних видань з «Історії Слобідської України» своєчасною і потрібною для розвитку українознавчих студій не лише в нашому регіоні, але і для України в цілому. Тому вважаємо вже назріла потреба перевидання цих книжок, щоби повною мірою задовольнити зростаючий попит. Не можемо не відзначити добротне поліграфічне виконання книжок, здійснене Видавництвом Харківського національного університету імені В.Н. Каразіна та приватним видавцем Олександром Савчуком, а також подякувати Харківському національному університету імені В.Н. Каразіна та Програмі імені Ковальських Канадського інституту українських студій Альбертського університету за сприяння появи цих видань.

С.В. Потрашков